

Ballabás Dániel

INDIGENA FŐNEMESI NEMZETSÉGEK A 19. SZÁZAD KÖZEPÉNEK MAGYARORSZÁGÁN

A magyar főnemesség múltjával, jelenével és jövőbeli esélyeivel kapcsolatban a két világháború között felerősödő diskurzus egyik gyakran visszaköszönő eleme volt a főnemesei társadalom túlnyomóan idegennek feltételezett eredete. Weis István megfogalmazása szerint „1687 óta országgyűléseink derűre-borúra honosították a császári tábornokokat, a császári háznak más országokban szolgálásokat tett idegen főurakat, akiket aztán az uralkodói kegy elhalmozott az elkobzott vagy töröktől megszabadított területeken lévő uradalmakkal.”¹ Ezek az indigenák sokáig – kimondva, kimondatlanul – mint a Habsburg uralkodók potenciális kiszolgálói és a magyar nemzet érdekeivel kevésbé azonosuló egyének jelentek meg a szakirodalomban. A magyar nemesség társadalomtörténete iránt az 1980-as évektől kezdve megmutatkozó fokozottabb érdeklődés azonban lehetővé tette az indigenák szerepének árnyaltabb megközelítését. A magyarországi nemesség 1686 és 1815 közötti társadalmi tagolódásának átfogó vizsgálata kapcsán a közelmúltban Pálmány Béla foglalkozott a honosítottak számával és a magyar főnemességen belüli arányával. A korabeli kalendáriumok mellékletét képező, a főnemesei nemzetségek lajstromát is közlő sematizmusok alapján arra az eredményre jutott, hogy az indigenák 1740-ben 242%-át, 1768-ban 196%-át, 1790-ben 162%-át, 1812-ben pedig 159%-át tették ki a nemzeti főnemességnek. Ugyanakkor – tette hozzá – ez a felsorolás némileg torzítottan jelzi a magyar főnemesség „elidegenedésének” mértékét, mert „*e listákon évszázadok múltán is idegen eredetűként szerepelnek még a XVII. században, illetve az 1700-as évek első harmadában magyar honfivá fogadott, már nemzedékekkel korábban magyarországi birtokot szerzett és letelepedett, mondhatni elmagyarosodott családok is.*” Ezen kívül a hercegek, grófok (örgrófok) és bárók mellett köznemesi és lovagi rangú személyek is találhatók az indigenák között, létszámukat tekintve pedig a honosított nemzetségek jóval kevesebb tagot számlálhattak, mint „*az ősi magyar főnemesei familiák*”.²

A honfiúsításért folyamodók – a magyar haza irányában tanúsított kiváló érdemeik elősorolása és a nemzet nagylelkűségére való apelláció mellett – gyakran hivatkoztak kérvényeikben a magyar családi kötődéseikre, esetleg letelepedési

¹ Weis 1930. 137.

² Pálmány 1997. 48–49.

szándékukra is. Így például Messey Lajos gróf: „*Anyai oldalról büszkén állíthatom, hogy ereimben is magyar vér buzog ... Magok gyermekeim is magyar édes Anyával szerencsétettek*”. Piret Lajos báró: „*Hogy pedig nem csak általánosságban a' birodalomnak, hanem különösen Magyarországnak ... akarám szentelni életem fáradozásait, azzal is véltem nyilváníthatni, hogy ... Csekonics János Tábornok leányát Erzsébetet hitvesül vettem*”. Sommery Lajos gróf: „*Az Egyeseknek tapasztalt jósága, az itteni megtelepedésre is ösztönöz ... bevenni annál inkább kegyelmesen méltóztassanak, mivel különben azon feltett szándékomat, hogy Magyarországnak fekvő javakat vásárolván, e' honban állandóul letelepedhessek, sikeríteni képes nem lennék*”. Hoyos Antal gróf: „*Nagyanyám ama ... kitűnő emlékü Gróf Széchenyi Ferencznek testvére, Nóm pedig Gróf Erdődy Zsigmond leánya lévén ... több Fő-Rendi magyar családokkal atyafiságban vagyok*”.³ Hosszabb távú kutatási célunk szerint azt kívánjuk megvizsgálni, hogy a hajdani honosítottak és leszármazottaik közül kik integrálódtak szorosabban az 1848 utáni magyar főnemesi társadalomba, illetve az élő indigena nemzetségekből melyeket kötötte pusztán (vagy alapvetően) csak a közjogi kapcsolat Magyarországhoz. Jelen dolgozatunkban – előtanulmányként a fentiekhez – megkíséreljük komplex módon körüljárni az indigenátus fogalmkörét, majd arra keressük a választ, hogy a „derűre-borúra” honosított személyekből és ezek utódaiból ténylegesen mennyien éltek meg a 19. század közepét. A későbbiekre nézve ugyanis ez utóbbiak alkotják a vázolt vizsgálat alapsokaságát.

Kik tekinthetők indigenának?

A Pálmány-féle tanulmány kapcsán fentebb már említett, korabeli kalendáriumokhoz csatolt sematizmusok nem tekinthetők a magyar főnemesség – s benne a honosítottak – hivatalos és pontos számbavételének. Ilyen igényű összegzés ugyanis először csak az 1885. évi főrendiházi reform kapcsán született.⁴ Az idők során honosított személyeket részint a Magyar Törvénytár, részint pedig a Királyi Könyvek köteteiből lehet összegyűjteni. Az alábbiakban e források óvatos mérlegelésével igyekszünk meghatározni a honosítottak körét – vagy más megközelítésben kizárni azokat, akiket nem indokolt indigenaként kezelni.

A szakirodalom alapján két olyan szerzőről tudunk, aki saját összesítést készített a rendi országgyűlések által honosított személyekről. A főrendiház reformjához kapcsolódva állította össze a kortárs Szerencs János (a ház elnöki titkára) a szűkebb – Erdély nélküli – Magyarországon 1550 és 1840 között honosságot szerzők listáját, melyen 659 név szerint felsorolt indigena szerepel.⁵ A későbbiekben Pálmány Béla közölt (évek szerinti bontásban) egy táblázatos összesítést a honosításokról. Ő – térben és időben Szerencs munkájával meg-

³ Reménybéli indigenák é. n. A kérvényeket indigenátusra pályázók írták az 1839–1840. évi országgyűléshez.

⁴ 1886:VIII.tc. kritikájáról l. Ballabás 2011. 1219–1220. (21. lábjegyzet)

⁵ Szerencs 1885. 19–66.

egyezően – 627 főben állapította meg az indigenák összesített számát.⁶ Amint látható, Szerencs és Pálmány adatai jelentősen eltérnek egymástól, ezért mi is megkerestük és összeszámláltuk a törvénytárban szereplő honosított személyeket. Ehhez forrásként a Corpus Juris Hungarici úgynevezett millenniumi kiadását használtuk fel.⁷ Saját kutatásunk során a szűkebb értelemben vett Magyarország törvénycikkeiben 1542⁸ és 1840 között 656 személyt találtunk – vagyis Szerencshez hasonló eredményre jutottunk. A törvénycikk közelebbi tanulmányozása után úgy éreztük azonban, hogy listánk – illetve a két említett szerző által közölt, módszerét tekintve ugyancsak a honosítási törvényekben szereplők egyszerű összeszámlálásával készült összesítés – több szempontból is revízióra szorul.

Az 1622. évi LXXIX. törvénycikk alapján becikkelyezett Sám bach Zdenkó például az 1625. évi LXV. törvénycikk szerint bebizonyította, hogy az „*illír nemzetből*” származik, tehát nem idegen eredetű, ezért „*a karok és rendek elhatározták, hogy ezt családjának díszére külön cikkelyekben is kijelentsék és hogy ezt a Sám bach grófot ne úgy tekintsék mint idegen nemzethez tartozó személyt, a kit újonnan tettek magyar országlakóvá, hanem úgy vegyék, mint a Szent Korona tagját és hazafit, a kit az ország jogai megilletnek*”. Sám bach Zdenkót tehát – bár neve szerepel a honosítási törvényekben – tévedésből cikkelyezték be és egyértelműen nem tartozik a honfűsítettek közé.

Mivel az indigenátus lényegében a magyar nemesség megszerzésének egyik speciális módja volt, mely által a honosított külföldi a magyar nemesi nemzet tagja lett, a befogadott indigena nemessége – a magyar nemesség természete szerint – annak minden törvényes maradékára ipso jure átszállt.⁹ A honosítás során tehát elvileg nem volt szükség az utódok megemlézésére vagy felsorolására. Ennek ellenére – vagy talán éppen ezért, mindössze – 22 személyt konkrétan megnevezett gyermekével, illetve gyermekeivel együtt cikkelyeztek be. A többi 634 honosítottnál nem nevesítették az utódokat, noha közülük igen sokaknak – mint majd látni fogjuk – még a 19. század közepén is voltak magyar főnemesként elismert leszármazottai. A konkrétan megnevezett utódok feltüntetése tehát nagyon esetlegesnek tűnik, és torzító hatást gyakorol az indigenák számának megállapításánál. Éppen ezért a továbbiakban különbséget teszünk az indigenátust megszerző személy és annak leszármazottai között. Jelen esetben minket az előbbi kategóriába tartozók érdekelnek, a honosított felmenőkkel rendelkezőket a végső lista kialakításakor nem vesszük figyelembe. Így nem számítjuk a honosítást szerzők közé az 1765. évi XLV. törvénycikkben említett Daun Lipó-

⁶ Pálmány 1997. 60. Lábjegyzetében tévesen állítja, hogy az 1830. évi diéta nem hozott honfűsítési törvényeket, vö. 1830:XV.tc. és 1830:XVI.tc.

⁷ A külön hivatkozás nélkül idézett törvénycikk ebből a forrásból származnak. (A továbbiakban: CJH)

⁸ A szakirodalom az 1542. évi (pozsonyi) L. törvénycíkket tartja az első, törvénytárban is rögzített honosításnak. (Ekmayer 1867. 38.; Béli 2000. 37.; Kisteleki 2003. 14.)

⁹ Ekmayer 1867. 30.; Béli 2000. 37–38.; Ezt gyakran a honosítási törvénycikk is hangsúlyozták.

tot sem, aki „*az 1687:XXVIII. törvénycikk által honfiusított néhai Daunn Antaltól való leszármazását bebizonyította*”, s ennek alapján a rendek „*összes leszármazóival együtt valóságos, régi, kétségtelen magyar honfinak*” nyilvánították.

Az 1687. évi XXVI. törvénycikk óta a honosítottaknak „*az ország közszükségleteire*” 1000 arany honfiusítási díjat kellett fizetniük. Ezt az 1741. évi XLI. törvénycikk 2000 aranyra emelte, ugyanakkor az 1741. évi XVII. törvénycikk alapján az „*az egyházi javadalmakat az országban jelenleg bíró külföldieknek*” továbbra is az 1687-ben megállapított díjat kellett fizetniük –amennyiben nagyobb javadalommal rendelkező püspökök, prépostok és apátok voltak; a kisebb javadalmúak honosítási díját viszont leszállították 200 aranyra. Az 1827. évi XXXVII. törvénycikk szerint a taksa mindenkor aranypénzben volt lefizetendő. Úgy tűnik azonban, már a kezdetektől előfordult, hogy egyesek nem fizették be a rájuk kiszabott honosítási díjat. Erre enged következtetni a taksa bevezetése után alig harminc évvel – tulajdonképpen az első adandó alkalommal – született 1715. évi XXIII. törvénycikk azon kitétele, mely szerint az ilyenek „*míg a felhívott törvénynek eleget nem tesznek, se a honosság előjogát ne élvezzék, se fekvőjóságok birtokosai ne lehessenek*”. Az 1791. évi LXIX. törvénycikk a honosítottak névsorából való törléssel is megfenyegette a notórius nemfizetőket, az 1827. évi XXXVII. törvénycikk pedig már egész konkrétan kimondta, hogy „*nemcsak a jelen országgyűlés alatt bevett honfiak, hanem azok is, a kik már előbb becikkelyezettek, a törvényes díjat azonban még le nem fizették, a teljesítésre oly módon köteleztessenek, hogy ha ezen rájuk eső törvényes kötelezettséget a jelen országgyűlés berekesztésétől számítandó legfőlebb két év alatt tökéletesen nem teljesítenék, azonnal a honfiusítottak lajstromából kitörülteknek tekintessenek és a közvetlenül rá következő országgyűlésen törvénycikkkellyel kitörülteknek nyilváníttassanak*”. Az 1830. évi XVII. törvénycikk rendelkezése szerint a jövőben csakis a díj lefizetése után lehet valakit becikkelyezni. Szintén ez utóbbi törvénycikk – csaknem 150 évvel a taksa bevezetése után és egyedülként a honosítások történetében – kimondta, hogy Attems Ignác, József, Ferenc és Tádé (becikkelyezve az 1827:XLIII.tc. által), Folliot Lajos, Pley András, Piret Lajos, Bretfeld Emánuel (1827:XLIV.tc.), Vasseiges Károly és József (1827:XLV.tc.), Auersperg Miklós és Eger Frigyes (1802:XXXIV.tc.) a díj lefizetésének elmulasztása miatt „*a fölvétel és becikkelyezés hatályának megsemmisítésével a honfiak lajstromából kitöröltetnek*”. Ennek alapján tehát elvileg 12 személlyel csökkent a honosítottak száma, azonban Pley Andrásnak, Folliot Lajosnak és Piret Lajosnak utóbb elengedték a tartozását és ismét törvénybe iktatták őket.¹⁰

¹⁰ CJH 1836:XLVI.tc. és 1840:L.tc. Arra sajnos nem tudunk választ adni, hogy vajon az 1802-ben honosított Hiller Jánost és az 1827-ben indigenált Rosen Andrást, akik az 1836. évi XLVI. törvénycikk tanúsága szerint szintén nem fizették le idejében a rájuk kirótt taksát, vajon miért nem törölték a honfiak lajstromából 1830-ban? Mindenesetre az utóbbinak a jelzett 1836-os törvénycikkkel, az előbbi név szerint felsorolt fiainak pedig szintén ekkor, illetve egyik (1836-ban valószínűleg már halott fiától származó) unokájának az 1840. évi L. törvénycikkkel elengedték a fennálló tartozást, kétségtelen honosított magyar nemesnek jelentve ki őket.

A fentieket összegezve úgy érezzük, hogy a honosítási törvénycikkekben szereplő személyek pusztán összeszámlálásával egy torzított listát kapnánk. A jelzett problémák figyelembevételével megállapíthatjuk, hogy az 1542–1840 között eltelt csaknem 300 esztendőben összesen 594 személy szerzett maga és esetleges utódai számára magyar indigenátust; 62 személyt tehát eltávolítottunk az eredeti listából.

A Corpus Juris erdélyi törvénycikkeket tartalmazó kötetében – az 1748 és 1840 időszakot átfogva – további 66 indigena található. Erdély különállásából következően az ottani honosításnak helyi szabályai voltak. Bár ezek nem sokban különböztek a szűkebb értelemben vett Magyarországon érvényes szabályozástól, „*az eljárások következményeként létrejött indigenátus két nemességet, ill. honfiúságot eredményezett: erdélyit és magyarországit. Ezek alanyai a két ország szuverén uralkodóinak alattvalói lettek, ... az „országtagságok” nem voltak a két állam által kölcsönösen elismerve*”.¹¹ A 18. század közepén például többen is szükségesnek érezték, hogy mindkét hazában becikkelyeztessék magukat: Koch Ignác és Toussaint Ferenc József 1751-ben Magyarországon és 1752-ben Erdélyben; ugyanott Wöber Ágoston Tamás 1752-ben és Khevenhüller József János 1755-ben, majd mindketten 1765-ben Magyarországon.¹² Kisteleki Károly szerint a helyzet rendezése az erdélyi 1791. évi XVI. törvénycikkkel került sor, amikor kimondták, hogy – mivel Magyarország és Erdély egy és ugyanazon király hatalmának van alávetve, s a nemesség ugyanazon törvényekkel él – a nemesek és honfiak állapotára és szabadságára nézve viszonyosság lép életbe a két állam között.¹³ Saját tapasztalatunk alapján azonban ez a kölcsönösség a gyakorlatban – legalábbis az indigenátusokat illetően – nem feltétlenül érvényesült; talán azért, mert sem az ekkor üléselő, sem a későbbi magyar országgyűlések uralkodó által szentesített törvénycikkei között nem található hasonló szabályozás. Az 1748-ban „*egyenes ágon leszármazó összes örököseit és utódait*” is beleértve erdélyi honosságot nyert Kolowrat-Krakowsky Fülöp fiát, Kolowrat-Krakowsky Lipótot például 1802-ben Magyarországon is becikkelyezték.¹⁴ A dualizmus időszakából pedig már konkrét adatunk is van arra vonatkozóan, hogy a csak Erdélyben becikkelyezett indigenátusokat nem tekintették közjogilag érvényesnek. A főrendiház igazoló bizottsága Bombelles Henrik ügyében úgy határozott, hogy – bár „*azon körülményből miszerint az 1847-ik évi erdélyi országgyűlésen becikkelyeztetés végett jelentkezett, látható, hogy a ... rendeletnek eleget tenni törekedett*” – a Magyarországon való becikkelyezés hiánya miatt azonban utódai nem jogosultak a magyar főrendi állásra és az országgyűlési

¹¹ Kisteleki 2003. 16.

¹² CJH 1751:XXI.tc., 1752:IV.tc. (erdélyi), 1755:I.tc. (erdélyi), 1765:XLIV.tc., 1765:XLVII.tc.

¹³ Kisteleki 2003. 16.

¹⁴ CJH 1748:I.tc. (erdélyi), 1802:XXXI.tc.

meghívóra.¹⁵ A főrendiházi reform során törvénybe iktatott nemzetségek listáján (1886:VIII.tc.) ott szerepel ugyan – egyedülként! – az „1752. évi erd. III. törvénycikkkel becikkelyezett Königsseg-Rottenfels Károly Nándor és Ferencz Hugó”, de ez inkább kivételnek tekinthető. Jelenlétük annak köszönhető ugyanis, hogy „A gróf Königsseg családnak rothenfelsi ágából egyes tagok az 1839/40., 1844., 1861. és 1869/72. országgyűlésekre meghívottak”,¹⁶ vagyis a politikai jog tényleges élvezetében voltak. Valószínűtlennek tűnik továbbá, hogy az idők során erdélyi indigenátust nyert további 30 főnemes személy közül, melyek csaknem fele 1847-ben szerzett honosságot, egyáltalán senki, illetve senkinek a leszármazottai nem éltek meg a főrendiházi reform idejét. Ők azonban 1886-ban már nem kerültek becikkelyezésre.¹⁷

A genealógiai és a népszerűsítő szakirodalomban két különböző forrás alapján szokás (lehetséges) feltüntetni egy-egy honosítás tényét. Szerencs János és Pálmány Béla idézett kutatásaiban, illetve az eddigiekben mi magunk is csak a Corpus Jurisban előforduló indigenákra fókuszáltunk. Ugyanakkor a honosított személy diplomát is kapott indigenátusáról, melyet beiktattak (beiktathattak) a Királyi Könyvekbe. Nem lenne tehát haszontalan, ha megvizsgálnánk ezt a forrást is, s egybevetnénk a törvénytár alapján elkészített listánkkal – a két adatsor összevethetősége érdekében itt is ügyelve természetesen a fentiekben részletezett torzító körülmények kiküszöbölésére.¹⁸ Tisztított listánk ez esetben 491 személyt tartalmaz az 1535 és 1845 közötti időszakból. Ugyan a Királyi Könyvek és a Corpus Juris által átfogott időintervallum nem teljesen egyezik meg egymással, a két forrás között tapasztalható jelentős, 103 fős különbség minden bizonnyal nem ezzel magyarázható – már csak azért sem, mert történetesen a tágabb időszakot átfogó Királyi Könyvek tartalmazzák a kevesebb honosítottat. A két listát egybevetve 216 olyan személyt találtunk, akinek indigenátusa mind a Corpus Jurisban, mind pedig a Királyi Könyvekben szerepel. Ez egyben azt is jelenti, hogy 378 fő csak az előbbi, míg 275 csak az utóbbi forrásban került számbavételre. (Előfordulhatott továbbá, hogy egyesek diplomáját kiállították ugyan, de nem regisztrálták a Királyi Könyvekben sem.) Az, hogy a Corpus Jurisban sze-

¹⁵ Főrendiházi Irományok (A továbbiakban: FI) 1878. V. 309. Hasonlóan nyilatkozott az ügyben a minisztertanács is és új magyar főnemesi cím adományozásával látta megoldhatónak a helyzetet. (MOL K 27 1880.08.07./21.)

¹⁶ Szerencs 1885. 37.

¹⁷ A Szerencs János által 1885-ben – feltehetően a főrendiház reformjának előkészítése/végrehajtása céljából – összeállított Magyarország és Társországainak főrendei című, már többször idézett munka, amely akkurátusan és név szerint számba vette az idők során honosított összes személyt, az Erdélyben indigenáltakat nem tartalmazza.

¹⁸ Munkánk során a Királyi Könyvek mutatójából dolgoztunk, amely két különböző formában is rendelkezésre áll. Illéssy János és Pettkó Béla a Királyi Személye Körüli Minisztérium használatára és tájékoztatására készítette el a kiegyezést követően Bécsből a budapesti Országos Levéltárba szállított Királyi Könyvek mutatóját és az egyes bejegyzések rövid tartalmi kivonatát. (Illéssy – Pettkó 1895.) Újabbán pedig az Arcanum Adatbázis Kiadó digitális másolat formájában megjelentette a Királyi Könyvek teljes anyagát, melyhez szöveges adatbázisként az előzőnél jóval bővebb és strukturáltabb tartalmi kivonatok is készültek. (Libri Regii 2006.)

replő személyek – akár benne vannak a Királyi Könyvekben, akár nem – honosítottak tekintendők, a szakirodalom alapján vitán felül áll.¹⁹ De mi a helyzet azokkal, akik csak a Királyi Könyvekben (vagy ott sem) szerepelnek? Vajon feltétlenül szükséges az országgyűlés általi becikkelyezés az indigenátus érvényességéhez?

A honosítási eljárást először és hosszú időre szólóan az 1550. évi LXXVII. törvénycikk szabályozta. Eszerint a külföldiek honosítása alapvetően az uralkodó felségjogai közé tartozik, amelyet az „ország főpap és báró urai közül vett tanácsosai tanácsából” gyakorol, ha azonban „az országgyűlés ideje alatt akar valamely külföldit honfiusítani, ezt az ország hű rendeinél és karainak tudtával és közreműködésével fogja tenni”. A törvény eskü letételét írja elő a frissen honosítottak számára. 1687-től kezdve – mint fentebb már említettük – honfiusítási díjat kellett fizetni, az 1791. évi LXIX. törvénycikk pedig a becikkelyezést is a honosítás feltételévé tette s kimondta, hogy „a kik becikkelyezve nincsenek, vagy ha be is vannak czikkelyezve, de a díjat vagy az esküt még le nem tették, a következő országgyűlésig a törvények rendelete szerint köteleztessenek mind a díjat letenni, mind aztán becikkelyeztetésökről gondoskodni, különben a honfiak névsorából kihagyatván”. Ez a szabályozás tehát visszamenőlegesen is kötelezővé tette az országgyűlés általi becikkelyezést azoknak, akik ezt addig elmulasztották volna.²⁰ Szijártó István szerint a törvények végrehajtása a 18. században még „távolról sem volt automatikus”,²¹ s magunk sem tartjuk elképzelhetetlennek, hogy a nehézkes nyilvántartásnak köszönhetően olyanok is nemesi jogok élvezetében voltak, akik csupán diploma indigenatussal bírtak, de (még) nem cikkelyeztették be magukat. A 19. század közepétől kezdve azonban már egyre több jel mutat arra, hogy a megszerzett indigenátus közjogi síkon történő érvényesítésének elengedhetetlen feltételévé vált a törvényi szabályozás maradéktalan betartása, így az országgyűlés általi törvénybe iktatás is. Huyn János Károly és Hugó például 1840-ben szükségét érezte annak, hogy Huyn János József nevű

¹⁹ Szerencs 1885. 17–66.; Pálmány 1997. 59–60.; Kisteleki 2003. 14–16.

²⁰ A Corpus Jurisban és a Királyi Könyvekben egyaránt előforduló 216 honosított személy közül 52 (24%) egyazon évben került bejegyzésre mindkét forrásba, 62 (28,7%) korábbi dátummal szerepel a törvénytárban és csak később váltotta ki a diplomáját, míg 102 fő (47,2%) a Királyi Könyvekben fordul elő elsőként. Utóbbiak tehát azok, akik a törvényi előírásnak eleget téve a későbbiekben – előbb vagy utóbb – becikkelyeztették magukat. Erre átlagosan 8 esztendő múlva került sor, 1 és 41 év között szóródó értékek mellett. (A becikkelyezéshez értelemszerűen országgyűlésre volt szükség, amely viszonylag ritkán ülésezett, sőt nemegyszer (több) évtizednyi idő telt el két dekrétum kiadása között.) További 275 személy viszont, bár a Királyi Könyvek tanúsága szerint indigenátust nyert, a becikkelyeztetést végül elmulasztotta. Megjegyzendő azonban, hogy köztük 112 egyházi személy is található (40,7%), döntő részben a 18. századból. Ők természetesen nem örökíthették tovább magyar honosságukat, így törvénybe iktatásukra sem volt szükség. Erre egyébként az idők során csak egyetlen esetben került sor: Migazzi Kristófnál, aki „a római szent egyház főmagasságú presbyter-bíbornoka, római szent birodalmi herceg, bécsi érsek, a váci püspökség kormányzója” volt – tehát igen tekintélyes főpap. (1765:XLVI.tc.)

²¹ Szijártó 2005. 31.

ősük indigenátusát, aki azzal a „*néhai I. Leopold Római Császár és magyar Király által még az 1697-dik évben megajándékozott, s akkoriban a hűségi esküt és taksát is letette*”, 143 évvel a donáció után becikkelyeztesse. Ugyanekkor iktatták törvénybe Rolsberg Miksa honosságát is, akinek Mátyás nevű öse 1734-ben nyerte el az indigenátust, „*s a taksát is hasonlóul lefizette, de a közbenjött meghalálózások és mulasztások miatt*” a honosítás 106 éven keresztül becikkelyezetlen maradt.²² A kiegyezés után a főrendiház igazoló bizottsága számos jelentkezőt utasított vissza azzal az indokkal, hogy a magát meghívatni szándékozó személy indigenátusa annak idején nem lett (Magyarországon) becikkelyezve. Bombelles Henrik ügyét már említettük. Braunecker Edgar és Lamoral kérvényét – „*tekintettel azon körülményre, miszerint a báró Braunecker család egyik tagja sem fordul elő a törvénykönyvben a honfűsítettek között*” – a bizottság szintén elutasította.²³ Hasonlóan járt Wolkenstein Oswald is, miután az igazoló bizottság „*a legszorgosb kutatások után a Wolkenstein grófi családot a honfűsített főrendi családok között a törvénykönyvbe becikkelyezve nem találta*”.²⁴ Kreith Béla és Gyula esetében „*a bizottság arról meggyőződött, hogy folyamodók elődje, gróf Kreith Keresztély III. Ferdinánd király által kiadott diploma szerint Magyarország nemesei közé felvételre a nélkül, hogy törvényszerű honfűsítetése és törvénybe czikkelyezése eszközöltetett volna ... [ezért] azon tiszteletteljes javaslatot terjeszti a nagyméltóságú főrendi ház elé, miszerint folyamodókat kérelmükkel elutasítani méltóztassék*”.²⁵ Más esetekben pedig azt hangsúlyozták, hogy a kérvényező egy becikkelyezett személy egyenes leszármazottja.²⁶ A törvénybe iktatás kérdése előkerült az 1879-es állampolgársági törvény vitája során is. Apponyi Albert képviselő nehezményezte ugyanis a tervezet azon passzusát, mely szerint a minisztérium – rendkívüli érdemekre hivatkozva – javaslatba hozhatja az uralkodónak a honosság megadását az állampolgársági törvényben egyébként előírt feltételek mellőzésével is. „*A mi régi közjogunk szerint – mondta felszólalásában Apponyi – a honfűsítés, a teljes állampolgári jog elnyerése, vagyis az akkori fogalmak szerint a nemesség megszerzése, csak törvénybe iktatás, becikkelyezés által történt. (...) És én nem látok okot arra, hogy közjogunk ezen alapelveivel szakítsunk és itt*

²² CJH 1840:XLIX.tc.

²³ FI 1875. IV. 23.

²⁴ FI 1881. VII. 271.

²⁵ FI 1884. II. 30.

²⁶ FI 1878. III. 263. (Pellegrini János); FI 1878. V. 246. (Kinski Zdenkó); FI 1881. VII. 191. (Lamberg Gusztáv); FI 1881. VII. 196. (Trauttmansdorff Károly); FI 1881. VII. 197., 199. (Windischgrätz Ernő és Róbert); FI 1881. VII. 201. (Althann Róbert); FI 1881. VII. 225. (Lamberg Károly); FI 1881. VII. 233. (Pergen Antal); FI 1881. VII. 235. (Schaffgotsch Miksa Rudolf); FI 1881. VII. 267. (Weisz Pál); FI 1881. VII. 323. (Baumgarten Pál); FI 1881. VII. 385. (Lobkovitz Rudolf); FI 1884. I. 227. (Lamberg József); FI 1884. I. 236. (Wimpffen Iván); FI 1884. I. 242. (Schaffgotsch Lewin); FI 1884. I. 439. (Seilern Károly); Mindezek mellett nem vagyunk meggyőződve arról, hogy ténylegesen is ellenőrizték a folyamodó leszármazását a hivatkozott honosított őstől. Elvi szinten azonban kétségtelenül ügyeltek törvénybe iktatás megletére.

újítást behozzunk” – vagyis hogy a haza körül szerzett érdemek magyar állampolgársággal történő jutalmazása ezentúl a törvényhozás megkerülésével történjék.²⁷ Végül megemlítjük még, hogy a főrendiházi reform során elvi jogosultságot szerzett nemzetségek között – saját kutatásunk szerint – egyetlen olyan sincsen, amelynek őse pusztán a Királyi Könyvekben szereplő honosított lenne. Ellenben minden indigena nemzetségnél gondosan feltüntették a jogosultságot megszerző őseket és hivatkoztak a törvénytár megfelelő artikulusára.²⁸ A fentiek értelmében úgy tűnik tehát, hogy a magyar országgyűlés általi becikkelyezést a honosítás érvényességének feltételeként kell kezelnünk.

Szerencs János és Pálmány Béla már többször idézett kutatásai alapján megállapíthatjuk, hogy a honosítottak között kétségkívül nemcsak főnemesek voltak.²⁹ Saját adatgyűjtésünk szerint az 594 indigena között 26 herceg, 194 gróf, 162 báró, 6 lovag, 6 köznemes és 1 (eredetileg) nem nemes személy található. Konkrétan vagy utalások alapján ennyit tudunk megállapítani a forrásként használt törvénycikkekből. A maradék 199 becikkelyezett személy (33,5%) rangja tehát ismeretlen.³⁰ Megjegyzendő azonban, hogy ha történetesen ismerjük is egy adott személy rangját a honosítás idején, ez nem jelenti azt, hogy 1848-ban is ezzel a rangfokozattal rendelkezett.³¹

A honosított főnemesi nemzetségek száma 1848-ban

Kutatási tevékenységünk során az összegyűjtött adatok tárolására és kezelésére egy úgynevezett relációs adatbázisrendszert használunk, melynek segítségével – egy korábbi tanulmányunkban már részletesen kifejtett módszer szerint³² – képesek vagyunk megállapítani, hogy hány nemzetségből, illetve konkrétan mely nemzetségek közül állt az 1848-as esztendő magyar főnemessége.

Adatgyűjtésünk szerint a 17–18. század fordulóján, 1687-ben és 1715-ben cikkelyezték be messze a legtöbb indigenát (103 és 89 fő), s arányaiban e két esztendőben lett magyar honfiú az idők során befogadottak (594 fő) közel harmada (32,3%-a). Ez a jelenség többé-kevésbé már ismert a szakirodalomból, így

²⁷ Képviselőházi Napló 1878. VII. 298–299.

²⁸ CJH 1886:VIII.tc. A vizsgálat során természetesen azokat a nemzetségeket is ellenőriztük, melyek neve mellett nem szerepelt honosítási törvénycikk. A Chamaré nemzetség 1886-ban törvénybe iktatott ősei között említett Alajos, János Antal és János közül az utóbbi nem szerepel a többiek honosító 1791. évi LXXIII. törvénycikkben. Ő tehát tévedésből került becikkelyezésre és később – mint jogosulatlan – törölve is lett a főrendek családkönyvéből. (Szerencs 1907. 610–611.)

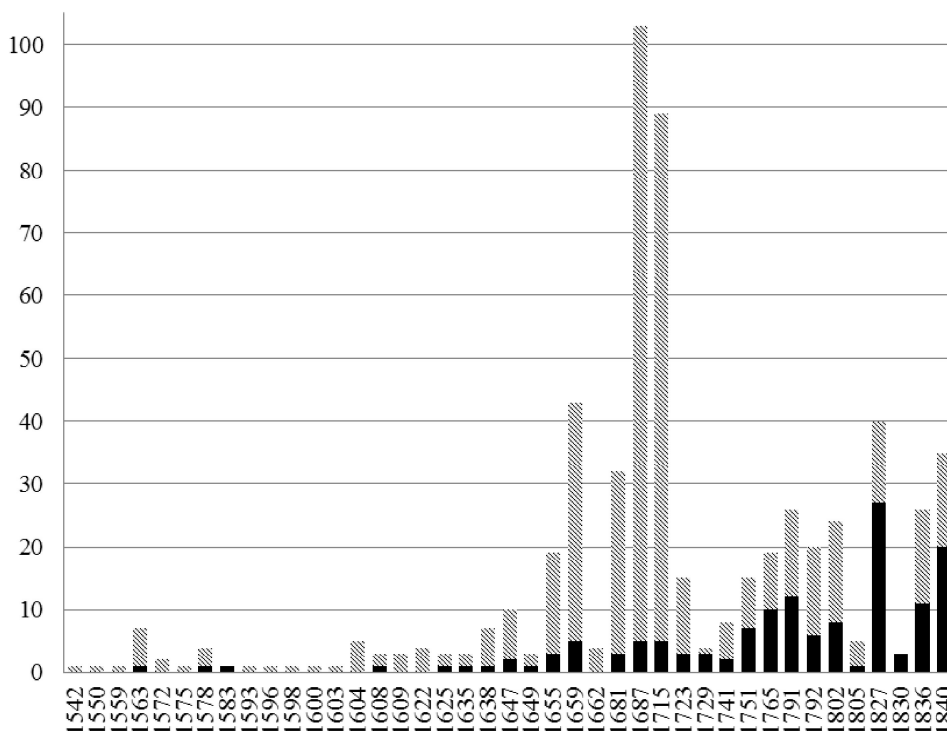
²⁹ Szerencs 1885. 73–74.; Pálmány 1997. 49., 60.

³⁰ Bár Pálmány az általa említett 627 indigena mindegyikét besorolta valahová (Pálmány 1997. 60.), mi nem követtük ezt a módszert. Egy honosított személy rangjából ugyanis nem következik automatikusan az, hogy a vele egy törvénycikkben említett rokonainak a rangja is ugyanaz lenne.

³¹ Szerencs János például 21 honfiúsított nemesből lett főnemesi nemzetséget említ. (Szerencs 1885. 75–76.)

³² Ballabás 2011. 1218–1221.

számunkra most az a kérdés a fontos, hogy mi maradt ebből a nagyszámú indigenából 1848-ra?

A magyar országgyűlések által honosított személyek száma (1542–1840)

A török háborúk és a Rákóczi-szabadságharc alatt a bécsi udvarnak szívességet tett hitelezők, udvari szállítók, hadvezérek jutalma gyors társadalmi emelkedés és bőkezűen osztogatott magyarországi földbirtok volt. Az újdonsült tulajdonosok azonban többnyire nem laktak az országban és nem is állt szándékukban itt gyökeret eresztetni. Birtokaiktól az 1720–1730-as években sorra megszabadultak,³³ Magyarországgal való kapcsolatuk végleg megszakadt, sokuk osztályrésze idővel a teljes ismeretlenség lett. Ha nem pusztán a honosítottak abszolút számát nézzük, hanem figyelembe vesszük az időközben bekövetkezett kihalásokat is, akkor egészen másként fest a tömeges méretű honosítások illusztrálása gyanánt emlegetni szokott 1687. és 1715. esztendő. Kutatásunk szerint az e két évben indigenátust szerző 192 személy közül mindössze tíznek (5,2%) a leszármazottai éltek meg főnemesi rangban a 19. század közepét, összességében pedig az 594 indigenából csak 145 (24,4%) hagyott maradékot – 127 főnemesi nemzetség képviselőjében – az általunk vizsgált korszakra. (Ők a fenti diagramon fekete színezéssel szerepelnek az egyes oszlopok alján. De ne feledjük: a többiek közel sem mindegyike volt főnemes!) Bár a korabeli sematizmusok,

³³ Kaposi 2001. 97.

mint láttuk, nyomasztóan sok indigena nemzetséget tartottak számon, valójában ezek döntő többsége időközben kihalt, eltűnt a történelem kódében, vagy köznemesként eleve nem lehetett politikai tényező a főrendek között.³⁴ A maga vagy leszármazottai révén a 19. század közepét megelőző 145 honosítottból mindössze hárman (2%) szerezték indigenátusukat a 16. században, huszonhárman (15,8%) a tizenhetedikben, negyvenkilencen (33,7%) a tizennyolcadikban, míg hetvenen (48,2%) az 1848-at megelőző mintegy fél évszázad során lettek idegenből magyar honfíúvá. A dualizmus időszakának indigena főnemesi nemzetségeit így nem annyira I. Lipótnak vagy III. Károlynak, hanem sokkal inkább I. Ferencnek és V. Ferdinándnak köszönhette a magyar társadalom.

Összehasonlításként megemlítjük még, hogy az 1848-ban kimutatott 127 (41,6%) indigena nemzetség mellett további 178 (58,3%) nemzetség tartozott a nemzeti főnemességhez.

Felhasznált irodalom

- Ballabás Dániel: Főnemesi rangemelések Magyarországon a dualizmus korában. Századok, 2011/5.
- Béli Gábor: Magyar jogtörténet. A tradicionális jog. Budapest-Pécs, 2000.
- Corpus Juris Hungarici. A Magyar Törvénytár (1000–1895) ún. millenniumi emlékkiadása. Budapest, 1896–1901.
- Ekmayer Ágost: A honfűsűg (indigenatus) Magyarországon. Jogtudományi Közlöny, 1867.
- Fényes Elek: Magyarország statistikája. Első kötet. Pest, 1842.
- Főrendiházi Irományok hivatalos kiadásának 1875., 1878., 1881., 1884. évi kötetei
- Illéssy János – Pettkó Béla: A Királyi Könyvek. Jegyzéke a bennük foglalt nemesség, czim, czimer, elnév és honosság adományozásoknak 1527–1867. Budapest, 1895.

³⁴ Egy 1847. évi naptár mellékleteként megjelent sematizmus például 401 név szerint felsorolt indigena nemzetséget tartalmaz. (Naptár é. n. 418–421.) Ugyanakkor már a kortárs Fényes Eleknek is feltűnt, hogy „a' honosítottak ... közt sok rég kihalt nemzetség is olvastatik” (Fényes 1842. 120.)

Meglátásunk szerint az évszázadokkal korábban honosságot szerző, gyakran eleve idegenben élő, az országgal közelebbi kapcsolatba tartósan nem kerülő személyek és leszármazottaik sorát a kor viszonyai között lehetetlen volt pontosan nyomon követni. (Manapság sem könnyű!) A sematizmusok készítői az idők során szorgalmasan felvezették az újabb és újabb honosított nemzetségeket a listára, a kihaltakkal viszont lényegében nem tudtak mit kezdeni, azok csekély kivételtől eltekintve továbbra is ott szerepelnek. A magunk részéről így sajnos nem érthetünk egyet Pálmány Béla azon véleményével, mely szerint „A kalendáriumokhoz fűzve évente kiadott schematizmusok családnévsorai vizsgálataink során pontos forrásoknak bizonyultak, mondhatni naprakészen követték a »nemzeti« és a honfűsűsített mágnások rangemeléseit, illetve egyes nemzetségek kihalását” (Pálmány 1997. 61.)

- Kaposi Zoltán: A magyarországi nagybirtokrendszer változásai (1700–1945). In: Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv 32. Szerk. Récsei Balázs. Kaposvár, 2001.
- Képviselőházi Napló hivatalos kiadásának 1878. évi kötetei
- Kisteleki Károly: A magyar állampolgárság fejlődéstörténete a kezdetektől a rendszerváltozásig. In: 10 éves a doktori képzés az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán. A 2003. április 4-i konferencia anyaga. Szerk. Harmathy Attila. Budapest, 2003.
- Libri Regii – Királyi Könyvek – 1527–1918. DVD-ROM. Arcanum Adatbázis. Budapest, 2006.
- MOL K 27 (Magyar Országos Levéltár, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek)
- Naptár 1847-dik közévre, a' róm. catholika egyház használatára, új és ó időszámítás szerint. Buda, é. n.
- Pálmány Béla: A magyarországi nemesség társadalmi tagolódása (1686–1815). In: Mágnások, birtokosok, címerlevelesek. Rendi társadalom – polgári társadalom 9. Szerk. Ódor Imre – Pálmány Béla – Takács Péter. Debrecen, 1997.
- Reménybeli indigenák kérvényei az 1839–1840. évi országgyűléshez. Lelőhely: Egeri Főegyházmegyei Könyvtár, 970.355–356; 970.360–366.
- Szerencs János: Magyarország és társországainak főrendei. Budapest, 1885.
- Szerencs János: A főrendiház évkönyve. III. évfolyam. Budapest, 1907.
- Szijártó M. István: A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792. Budapest, 2005.
- Weis István: A mai magyar társadalom. Budapest, 1930.